

9. 200

Грузинская литература, писатели и их книги
XIII, XIV, XV и XVI столетий.

ქართული მწერლობა

მეცამეტე საუკუნიდან მეთექვსმეტე საუკუნემდე.

31065

თბილისი, 1885 წლის იანვარი 11

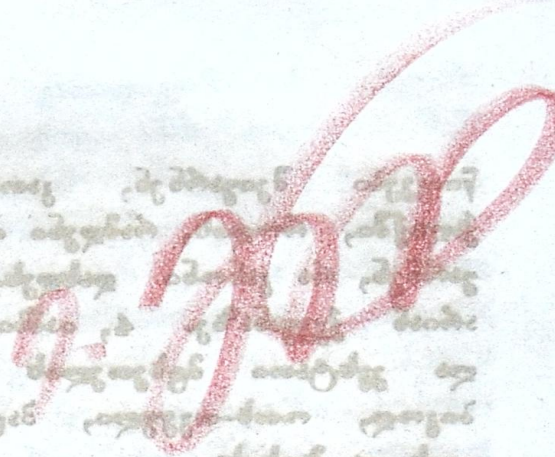
ზ. ჭიჭინაძისა.



თბილისი
როტინიანცის და კომპ. სტამბა.
1885



Дозволено цензурою, Тифлисъ, 17 апрѣля, 1885 года.



ქართული მწერლობა XIII — XVI საუკ.-დე.

არსენ კათალიკოზი, გვარად ბულმაისისძე. საქართველოს ისტორიულის წერილების ჩვენებით არსენ კათალიკოზი სცხოვრებდა მეცამეტე საუკუნეში. ამ არსენ კათალიკოზს ანტონ კათალიკოზიც იხსენიებს თავის აწყობილ - სიტყვათაში და განმარტავს: რომ არსენ კათალიკოზი თეოდოსიოსი იყო, მჭკვერთეველი, სამღვთო ზიტიკოსი, ღამაში მუსიკი, მშვენიერი მეშიძე და სხვანიო. ამის შესახებ იოსელიანი სწერს: ესე სცხოვრებდა, ვითარცა ჭკონებენ, მეცამეტე საუკუნესა, თუმა კათალიკოზთ სიაში არ არის მოხსენებულიო. ამ არსენის წელნი იოსელიანს საეჭვოდ მიაჩნია და იმიტომ მეცამეტე საუკუნის კათალიკოზთ სიაშიაც არ შეუტანია არსენის სახელი. ბაქრაძეს ვი ეჭვი არა აქვს, რომ არსენ ბულმაისისძე მეცამეტე საუკუნეში სცხოვრებდაო. ამ კათალიკოზს ეკუთვნის შემდეგი წიგნები: 1) ძეგლის წერა. სარწმუნოებისა, რომელიც აღუწერიათ ვოსტანტინოპოლის კრებაზე. წმინდათა ხატთა თავუანის-საცემლად. ეს წიგნი წარიკითხებოდა სოფია წმიდისა და ყოველთა შინა წმიდათა ეკლესიათა, ზირველსა ამას კვირიაკესა წმიდათა მარჯათასან, წმიდასა ლიტურგიასა ზედა. სამღვდელოსათა შესალოსელთა მოსილთა. 2) არს წიგნი ბრწყინვალე კვირია, ერთი ზგნად. 3) აკრება ამში განმარტულია: თუ სად ვინ რა ხელმ-

წიფეები შეიყარნენ, კათალიკოზნი და პატრიარქნი, რომელ ქალაქში, როდის, რამდენი იყვნენ, რაოდენი წმიდა მამანი შეიყარნენ, რა კანონი დასდეს, ანუ კიდენ რაოდენი მწვალებელნი არიან ქვეყანაზე. 4, იამბიკო ღვთის მშობელზე. ეს დაბეჭდილად ევსტათი მცხეთელის საგალობელში. 5, არს პროლოგი, იამბიკოდ, ოთხ-თვეული, პატრივად წმიდათა: თებერვლის, აპრილის და მაისისა.

ევდემონ კათალიკოზნი. ევდემონ კათალიკოზიც სცხოვრებდა ამავე საუკუნეში. ამ ევდემონ კათალიკოზის ცნობები ერთობ მკრთალად არის ნახვენები საქართველოს ისტორიაში და ამ კათალიკოზის დისწული რომ არ მოიხსენებდეს, იქმნება მაშინ ამის ცხოვრების დროც არ გვეცოდნოდა. ამას ეკუთვნის შემდეგი წიგნები: 1) იამბიკონი იმ პირთა შესახებ, რომელნიც ჩინგის ხანის ომში დაიხოცნენ. იხსება ტარსის წიგნებში. 2) იოვანე დამსკელის წიგნი. 3) წმ. ათთა ბერძენთა წამებულთა, თარგმანი ბერძნულიდამ. 4) განგებულებით ღვთის შეტყუებულთა. თარგმანი და 5) ცხოვრება დედისა თეოდორასი.

პეტრე ქართველი. პეტრე ქართველი სცხოვრობდა 1190—1251 წლამდის. დიმიტრი მეფის დროს. პეტრე ქართველი აღიზარდა ათონის მთაზედ, იქ შეისწავლა ბერძნული და სხვა ენები. დიმიტრი მეფის თხოვნით იგი მოვიდა საქართველოში და გაენათის მასლობლად სასწავლებელიც დააარსა. ამას დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1) სიტყვა განხორციელებითი ძისა ღვთისა 2) მოწამეთა გვირგვინი, გასამხნევებულად ქართველთა დევნულთა აგრიანთაგან. 3) გიორგი ნაზიანელის სიტყვა, შეიცავს სულ 186 ტაქსს. 4) საგალობელნი. 5) არს წიგნი «ქალწულებისათვის» ბერძნულიდამ ნათარგმნი. და 6) დასადგენელნი, საგალობელნი წმინდათა.

პეტრე ქართველის ნაწერების შესახებ, როგორც სწორს ანტონ კათალიკოსი „წეობილ სიტყვაობა“-ში, მას უოკულივე უნდა ენახოს. პეტრე ქართველი გარდაიცვალა გაენათის მოხანსტერში 1251 წ.

ნიკოლოზ კათალიკოზი III. ნიკოლოზ კათალიკოზი

სცხოვრებდა 1260 წლებში. მან კათალიკოზობის ხარის-
ეკდომონ კათალიკოზის შემდეგ მიიღო. ამას დაუწერია შემ-
დეგი წიგნები: 1) ბეთანიის მონასტრის ამბავი. 2) ლიპარიტ
ოზბუღიანის ცხოვრება. პირველი მამათა ცხოვრებაშია შეტანი-
ლი და აეორე ქართლის ცხოვრებაში. და 3) სია ქართველი
მღვდელმთავრებისა. ეს მოხსენებულისა არსიმანდრიტ გამაილე-
ლის ქართულ ძველი წიგნების კატალოგში.

აბრამ I, კათალიკოზი. აბრამ I, კათალიკოზი სცხოვ-
რობდა მეცამეტე საუკუნეში. ამის ცხოვრების შესახებ ვრცლად
არის განმარტული ქართველთა მამათა ცხოვრებაში. როგორც
სჩანს სხვა-და-სხვა საეკლესიო წიგნებიდან ეს ერთობ მცირე სანს
ყოფილა კათალიკოზათ. ამას დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1)
წიგნი ფლორენციის კრებისა. 2) სახის ჩვენება, ორ წიგნად.
3, წიგნი «ნიკოლოზ გისაროდენ». და 4) იოვანე აქროპირის
სიტყვა. ეკელა ამ წიგნებმა ჩვენამდისაც მოაღწიეს.

პიმენ სალოსი. პიმენ სალოსი სცხოვრებდა 1216 — 1294
წლებში, ეს აღზრდილა დავით გარეჯის უდაბნოში. შემდეგ დრო-
ებში იგი სცხოვრებდა დაღისტნისკენ, სადაც დიდ-ძალი ლეკნი
გაუჭრისტიანებია. გაუჭრისტიანებია აგრეთვე თუშნი და მთი-
ელნი. ამის შესახებ ანტონ კათალიკოზი ასე სწერს: «პი-
მენ სალოსი, ქრისტესთვის განკრთომილი, გონებით ბრძე-
ნი, ზეცით მოძლები სიბრძნისა, მეფეთა დიდი, მამხილებელი
ნათან ბრწყინვალე კაცი, ნეტარ დიდი სასული, ზემო წერილის
ვასილისთანა მზრახველი». ესე იყო მამხილებელი მეფის დიმი-
ტრისა და თანაშემწე ვასილი ათონელისა. პიმენ სალოს დაუ-
ტოვებია შემდეგი წიგნები: 1) სიტყვანი და ქადაგებანი თავისი,
— ერთ წიგნად. ეს წიგნი ვასტანგ მეფეს ქჷონია. 2) სარწ-
მუნოების ნაყოფი. და 3) გრიგორი ღვთის მეტყველის წიგნი.

ვასილი ათონელი. ვასილი ათონელი სცხოვრებდა მეცა-
მეტე საუკუნეში, ეს ყოფილა ბიძა საქართველოს ეკდომონ
კათალიკოზისა. ამ ვასილ ათონელს ანტონ კათალიკოზი
ბრძნად მოხსენებს. ვასილი ათონელის ქადაგებანი მთელ სა-

ქართველში ყოფილა განთქმული. მას ხშირად უმხილებია და შეურცხვენი თავის თანამედროვე ბატონიშვილი ნარინ დავითი, რომელიც ეკლესიათა ძველთა შეწირულს ანთმეკდა და თვით იტოვებდაო. კვლად უმხილებია მეფე დიმიტრი, თავ-დადებულად წოდებული, რომელსაც ესწავლა ბილწება (მამათ-მავლობა) თათართაგან, საბრხეთ ქრისტიანეთა, კვლად უკერონი საქმენი მისნი, რაისაგამო ამხილებდა მეფეს იფენენ შემდეგი: სამი ცოლის ყოფა, და მითხოვება ქალისა თვისისა რუსუდანისა შვილის-შვილის ბუღასისა, რომელიც მტერი ყოფილა ქრისტიანეთა. მეფობის მეძიებელმან მტერმანვე უწინასწარმეტყველა მეფეს სიკვდილი, რომლითაც იქმნა აღსრულება მეფისა.

(1) ამ საგანს სწორედ ასევე ასლწერს არსენ ბერი და ვ. იოსელიანი. ამ ვასილი ათონელს დაუწერია: 1) იკრინად თვალსაჩინო მოთხრობა იმის შესახებ, თუ ნარინ დავით რაგორ სცარცვაკდა ეკლესიებსა და აგრეთვე მეფე დიმიტრი თავ-დადებულმა რაგორ შემოიტანა მამათ-მავლობა, სამი ცოლის შეერთვა, ბოზ-კურთობა და საქართველოს ერის ზნეობით დაცემა. ამ მოთხრობაში განმარტული ყოფილა, რომ დიმიტრი მეფე ამ საქციელის გამო საქართველოს ეკლესიამ არ იცნა ღირს მოწამეთო. დიმიტრი მეფეს მცირეც არის რომ რაიმე ღირსება ქრისიყო, მაშინ საქართველოს ეკლესია უსიკვდილოდ იდექსასწავლებდა მის ხსენებასო. ამ ვასილი ათონელის სრულმა აღწერამ კი ვერ მოაღწია ჩვენამდის და თითო ორჯელად ადგილები გაზნეულებია და შეტანილია ძველ ხელთნაწერ წიგნებში. 2) არს წიგნი დიდი და სრული, რომლის შინაარსი შეიცავს მჭიდვანთ საწმუნოების შესწავლას, განსაკუთრებით სუნიტების და შეიხების გარჩევასე, თუ რა განსხვავება არსებობს მათში. 3) არს ანბანის კარი, თარგმანი ელინურიდან. და 4) წიგნი „ნიკიის კრებისა.“

ნიკოლოზ არნიმანდრიტი. ნიკოლოზ არნიმანდრიტი სცხოვრებდა 1219—1280 წლებში. მცირე ხნობით უცხოვრია შიომღვიმის მონასტერში და შემდეგ ქვათახევის მონასტერში.

გადუყვანიათ. ამას სცოდნია სპარსული და არაბული ენები, ბევრ ჯერ სპარსეთშიაც ეყოფილა. გარდაცვალებულა არხიმანდრიტობაში ქვათასევის მონასტერში. ამას უთარგმნია სპარსულიდან შემდეგი წიგნები: 1) ზამახშარის წიგნი «სიტყვის გონა». 2) არს იამბიკო შესხმით დავით აღმაშენებელზე და 3) არს «გარსკვლავთ-მრცხველობაზე» სპარსულ ენაზე ეს წიგნი აბულ-ჰასანი-მაჰმედს აუწერია რც წიგნად: ერთში ცის-ქმნულებათა ამბავია აღწერილი და მეორეში დედამიწისა.

იამბიკონი, თქმული საქართველს მეფის დიმიტრისაგან, მუხლნი ათორმეტნი. წმინდისა შიო მღვიმისა. გადაწერილია ტარსნი არხიმანდრიტისაგან. ინახება ქვათასევის მონასტერში.

გოსტამიანი ზღაპრული მოთხრობაა. გოსტამი სპარსეთის გმირია. ამის შინაარსი ერთობ წაჭკავს „ზარამიანს“. ნათარგმნია მეცამეტე საუკუნეშიო. მთარგმნელი არა სჩანს. დიდი წიგნი არ არის, არც ისე შესანიშნავი მოთხრობაა.

ბაბა-ამირიანი. ბაბა ამირიანის შინაარსი ზღაპრულია. გადმოთარგმნილია სპარსულიდანო. მოწმობენ რომ შემდეგ დაიკარგა ეს მოთხრობა და შემდეგ მეორედ სთარგმნესო. ერთი ძველი კატალოგი მოწმობს, რომ „ბაბა-ამირიანი“ პირველად რუსუდან დედოფლის დროს ვიღაც გურამიშვილმა დასწერაო. თვითონ წიგნი მე არ მინახავს.

სომეხთ საეკლესიო ისტორია. მოხსენებული აქვს ანტონ კათალიკოსს.

დათნისიანი ზღაპრული მოთხრობაა. თარგმნილია სპარსულიდან. ამის ხელთ-ნაწერები ცოტაა. პატარა მოთხრობაა.

სხვა-და-სხვა ამბავი სანდალოზების მოწმადებისა. ამასში აღწერილია, თუ როგორ უნდა გააკეთონ ქარვა, დანამასტაკი, სანდალოზი. მარმარილოს გაკეთება და მრავალიც სხვანი. ვისი ნათარგმნია — არა სჩანს.

აღსავლის კარი. აღსავლის კარი განიყოფება ორ ნაწილად-
შირველი ნაწილი შეიტაცეს მართალთა შესხმას და მეორე ნაწილი
ცოდვილთა. თარგმნულია ბერძნულიდამ. შინაარსი მეტის-მეტო
ზღაპრულ-ბნელია. მთარგმნელის სასული არა სჩანს.

ყამარდიანი. ამ უკანასკნელს დროდინ არავინ იცოდა, რომ
ქართულს ენაზედ არსებობდა წიგნი „ყამარდიანი“. ამ წიგნის შესა-
ხებ არც ძველს და არც ახალს წიგნებში სიტყვაც არ არის ნათქვამი.
სსენებული წიგნი შეიტაცეს 133 გვერდს. საწერი ქალაქის მეოთ-
ხედზე. დაწერილია წვრილის ხელით; მისი შინაარსი შეიტაცეს ყამარ-
დიელთა მეფის ქალის ამბავს, რომელსაც ერთი ქალის მეტი სხვა შვილი
არ ჰყოლია. ჩვენის აზრით „ყამარდიანი“ ორიგინალური უნდა იყოს.
ამ წიგნში ხმარებულია, ბევრი ისეთი სასულები, რომელნიც საბუთს
გვაძლევენ მისას, „ჩახრუსაული“ და „მზეკ შინ შემოდოა“.

„მთვარე ქვეყნად მოკეთინა, მზეკ შინ შემოდოა,
არვის მზერა მოგვეწინა, მზეკ შინ შემოდოა,
დასველებულთ მოგველსინა, მზეკ შინ შემოდოა,
მეფემ მწყემსი ადგიდგინა, მზეკ შინ შემოდოა.“

ეს ფორმა ანუ სასულწოდება „მზეკ შინ შემოდოა“, მეთვრამე-
ტი საუკუნეში გვეგონა შემოტანილი და ხმარებული, რადგანაც მე-
თვრამეტე საუკუნეში გავრცელდა ამ ფორმის ხმარება და ამავე სა-
უკუნეში აქვს ნახმარი ჭაბუა ორბელიანს და მის შემდეგ ამ საუ-
კუნეში გრ. ორბელიანს. „ყამარდიანიდამ“-ვი აშკარად დამტკიცდა,
რომ „მზეკ! შინ შემოდოა“ ძველადგანვე ყოფილა საქართველოში
ხმარებული. „ყამარდიანი“ მშვენიერის ენით არის დაწერილი. გან-
საკუთრებით ლექსები. ამის ნიმუშად მოვიყვანთ შემდეგ ადგილს:

ამას ქარვასლასა შუა ადგილი იყო, ჭაუნი ფირჩხით აღმო-
შენებული ოთხ-კუთხედ და მის ჭაუნისა კუთხეთა ზედან თითო
ხალიბი აღმოცენებულიყო და მათ ხალიბთა ერთმანეთის ტანადო-
ბის სიყვარულით სიშორე ველარ მოკთმინათ და ოთხთავე ყელი
ყელს გარდმოკედოთ და კეკლუცისა ქალისა თმათაებრ თვისითა შტო-
თა ერთმანეთს აფენდენ და მათ ოთხ გარდახვეულთა სალამთათვის

დადონს შორით მზერა მოეთმინა და მათ შუა სახლი აღეშენებინა. შამთარ საფხულ მსმენელთათვის სასამოდ ჭიკჭიკობდა.

შემდეგ მოჰყავთ ლექსი, რომელიც ხატავს მის სიმშვენეურეს „ჩინელთა მსატკართ კალამს, არ ძალუძს ესრედ შენება, ათინა, ბრძენნი იტყოდნენ აწ ხამს კალამო, შენება.

შენობის ქება მსურდა, წერს სულ წვლილად შენება, და დავსწერ საფურთა, ამ ჭახრთა, თუ სიბრძნე მომეთენება.“

ჩემის ჭახრით მოთხრობა იგავ-სიტყვაობით უნდა იყოს დაწერილი—არ უნდა იყოს ნათარგმნი, როგორც მთავრებენ ზოგიერთნი.

ამ წიგნის ხელნაწერი 1881 წლამდე თბილისში ინახებოდა და შემდეგ ჰეტერობურგში წაიღეს. „უამარდიანზე“ დამწერის გინა მთარგმნელის სახელი არ იყო მიწერილი და არც სადმე ძველ წიგნებში გვინახავს. ერთ ალაგს აი გიდეგ როგორ აღწერენ:

„რას მათისა ნახვითა და სინჯვითა გული დაუწყენარდისთ, მინებთან ბახართა გამოსულა და მას ბახარსა შინა მდინარე დიოდა აქეთ და იქით. ყოველთა დუქანთა წინა თითო ჭახუნი აღუშენებიათ და ჭახუნის ჰიროთა ნარგიზთა თავი მოყვართ და გარს ვარდის თვისის მხიარული სიცილი გაემჩნავლებინათ და გაკუშტებულთა ზედან ბუღბუღნი შტეგნით დამღერდნენ.

„გაკუშტდა, დიდად გვისარის, რომ გსედავთ ჩემზედ მწერომელსა, მოგივა ყაში სიცილთა, რას გვიხამს საწყლად მდგომელსა.“ და სხვანი.

ქამილიანი. მე მაქვსდა ერთი ხელ-ნაწერი წიგნი, რომელსაც შედ ეწერა, რომ ეს სასამო წიგნი რუსუდან დედოფალის დროს დაიწერა. სათაური კი არ ეტყობოდა კარგად. შირველი სტრიქონი კი ასე იწყებოდა. „ქამილ აღ-ქამილიანი“, ე. ი. ბრძენთა ბრძენი. ეს სახელი სპარსთა მეფის სახელი ყოფილა. ამ მეფეს ჭეოლია მეუღლე, გილანელი ქალი, რომლისაგანაც მას მისტკმია ვაჟისშვილი. რადგანაც ხელმწიფე ერთობ ჰესტივის მტემელი იყო თავის ცოლისა, ამიტომ იმან თავის ვაჟს „დარგილან“ დაარქვა. — უმაწვილი გაიზარდა, და რა თოთხმეტი წლისა გასდა: მან შეისწავლა ყველა მეცნიე-

რება, თხუთმეტი წლისა ცხენით სეირნობდა. ერთხელ მას მოუხდა გავლა თავის სატანტო ქალაქის სასაფლავს მახლობლად. სასაფლავ-ოზედ ნახა ერთი კაცი, რომელიც ნახადში გახვეული იყო და ხმა-მადლა ჭევიროდა:

„ღმერთო! მოძკალ და მეც მოძსვენე ისე, როგორც ამ სა-საფლავოზე მწოლი მიცვალებულნი წვანანო“. ამ ყვირილის დროს დარგილანი თავის ცხენით ზედ შეეფეთა იმ კაცსა. ამას შემდეგ გაკვირვებით გამოჩკითხა მიზეზი, თუ რად ყვირო. მუვირალი სა-ყვარლისაგან დამწვარი ყოფილა. საყვარელი მოძკვდარა და იმ სასაფ-ლავოზედ ყოფილა დასაფლავებული. რომლის სიყვარულის ძალას იქ, სასაფლავოზე მიეყვანა ის კაცი. ჰატარა წიგნია.

ამირ-მუსარიანი. ამირ მუსარიანის შინაარსი შეიცავს თექვლე-ბის ცხოვრებას. „ამირ მუსარიანი“ კი არა და „მუსა-კის“ სომხუ-რიდამ ნათარგმნს „შვიდ-ვესირიანშიაც“ არის მოხსენებული. აი მისი შინაარსი:— თექის სამეფოს ერთ სამთავროში იკარგება ერთი მშვენიერი ქალი. ეს ქალი სპარსეთში მიჩყვთ და იქ ერთი ხანის სახლში ინახვენ საიდუმლოდ. ამ ამბავს თექვლები შეიტყობენ თუ არა, მაშინვე სპარსელებს აუტყეს ომს. თექელ მეომარ ფაღვანებში ურევია ერთი შესანიშნავი ფაღვანი, რომელსაც ამირ მუსას უხმობენ. თექის-ფაღვანები სპარსეთის ხანის სახლს დაეცემიან, სადაც ქალთა მზეს დატყვევებული, მაგრამ წინად შეიტყობს ამ ამბავს სპარსეთის ხანი, რომ ქალთა-მზის გულისთვის უნდა ამიკლონო. ამიტომ ის ქალი ხეზედ ჩამოუვიდნია. ქალი მოძკვდარა. ფაღვანები დასცემიან და რა ეს სურათი უნახავთ, მაშინ ის ხანიც იქვე იმ ქალის მახლო-ბლად ჩამოუვიდნიათ ხეზე და დაუსრჩვიათ. აქვე ერთს ფაღვანს, ქალის საცოდობისაგან გული წასვლია და მოძკვდარა. ერთს იქ მეფოს ფაღვანს, რომელსაც უკვდავების წყარო ჭქონია— წაუსვია ძვედარი ქალისათვის და თავიანთ მეომარ ფაღვანისათვისაც. ორივე მობრუ-ნებულან. ქალი შინ წამოუყვანიათ და აღმოჩენილა, რომ სახლში მეფე ქალთა-მზის გამდელმ უმტყუნია და გაუტია.

ამ ხელთ-ნაწერის მხოლოდ ერთი ეგზ. ვნახე მთელს საქარ-

კვლეობი. ეს ხელ-ნაწერი განჭაშისა გადაწერილი 1732 წ. ამის დედანი სპარსეთიდან მოუტანია ვილად მღვდელს.

ბრძენთა წალკოტი. „ბრძენთა წაღვლოტის“ შინაარსი მე არ ვიცი თუ რას შეიცავს, ამ წიგნს მოხსენიებს იოვანე ბატონიშვილი თავის ერთს ხელთ ნაწერ სუქარტველას სანიტორიელ წიგნში.

რუსუდანიანი. „რუსუდანისი“ ვეება წიგნია. შეიცავს 600 გვერდზე მეტს. ამის შესახებ დ. ჩუბინოვი მოწმობს, რომ „რუსუდანისი“ მეცამეტე საუკუნეზედ გვიან აღარ უნდა იყოს დაწერილი. ჩვენ ეჭვ გარეშე ვაღვიარებთ, რომ რუსუდანისი მეცამეტე საუკუნის ბოლოს უნდა იყოს დაწერილი. ზოგიერთნი მეოთხმეტე საუკუნის მწერალნი მოგვითხრობენ, რომ რუსუდანისი სპარსულიდან არის ნათარგმნი. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ რუსუდანისი ორიგინალური ნაწარმოები უნდა იყოს. ამას ცხადად ამტკიცებენ მოთხრობაში დასახელებულნი სასკლნი, როგორცაჲ თქმთა, ესევე მომქმედ შირთა და სხვათაჲ მრავალთა. მაგალითად: ერთ ალაგს მოხსენებულა: „თუ გამოიწვიე, თქვენი ხელმწიფის შვილი თავად ეცდება ტკბილის ქართულით დააყენოს. მეორე ალაგს: „მას დელამთ მეფის ასულსა თავად დიდი ბოდიში და ტკბილი ქართული უბრძანა“. ასე და ამ გვარად რამდენიმე ალაგს არის ნახმარი სიტყვა „ქართული“. შეიძლება სთქვას მკითხველმა, რომ მთარგმნელს თათრულის მაგიერ ქართული უხმარია, მაგრამ არა, ჩვენ წინააღმდეგს აზრს მიუგებთ და დაუმტკიცებთ, რომ ეს რომანი ორიგინალური რომანი უნდა იყოს, სადაც დამწერი რუსუდან მეფის დროს უნდა აღწერდეს. მაშინდელ ხალხთა ჩვეულებათა, სამეფო შირთა და სხვათა ამ გვართა. ამის სინამდვილეს ცხადად ამტკიცებს ისიც, რომ „რუსუდანისი“ რამდენიმე ალაგს მოხსენებულა ფრანგნი, რომელნიც მოკავშირედ არიან დილანელებთან და დილანთ მეფის ცოლს ქსურს კიდევ რომ თავის ქალი საფრანგეთის მეფის შვილს მისცეს. ეს ადგილები ცხადად მოწმობენ რუსუდან დედოფლის და საფრანგეთის შაჰის ვაჟშირს. როდესაც რუსუდანი შემწეობას სთხოვდა. შეიძლება რომ მკითხველმა სთქვას, — განა დამწერს არ შეეძლებოდა, რომ მაჰმადიანთ მეფის ქალიც ქრელიელ სახეშია, რომლის საქმერთ სა-

ფრანგეთის შვილი ქელოფოთი. ეს ასეც შეიძლება, მაგრამ არ გვკონია, რომ სარწმუნოებით ფანატის მამადიანს თავის ქალის გათხოვება ქრისტიან მეფესე ისე ადვილად გაუბნა.

„რუსუდანის“ ეგზემპლიარები საქართველოში ერთობ ცოტაა. მთელ საქართველოში მხოლოდ ერთი ხელნაწერი ვხვდებით. ამ წიგნიდან ორი ადგილი ჩუბინოვმა დაბეჭდა თავის ქართულ ქრისტიანობის პირველ და მეორე წიგნებში. სრული ხელნაწერი პეტროვიკაშვილის ხელშია დაცული.

ბარამიანი. მოთხრობა „ბარამიანი“ სამკერ სთარგმნეს ქართულად. პირველად მეცამეტე საუკუნეში გადმოხთარგმნეს, მეორედ მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს, პროზათ, მესამედ მეთვრამეტე საუკუნის დამდეგს, ლექსად, ვასტანგ მეფის თანამოთმად და თანამედროვე ონანა კანის მდივანმა. პირველად ხთარგმნის შესახებ თვით მეჩვიდმეტე საუკუნის დამდეგს ხვანს. მეორედ ხთარგმნი, პროზათ აწუგვე დაბეჭდილია 1879 წელს და მესამედ ხთარგმნი, ლექსად, დაცულია წერა-კითხვის სამმართველოს წიგნთ საცავში.

თ. გრ ობუელიანს აქვან ერთი ეგზემპლიარი ამ „ბარამიანის“ და მას დიდად მოსწონდა... მეცამეტე საუკუნეში ხთარგმნი „ბარამიანის“ შესახებ კი არა ვიცით რა. თუცა ზოგიერთნიც განმარტვენ, რომ ის თარგმანიც მოიპოვება. შინაარსი არშიეულია და დაწერილია იმ ზღაპრულ კილოთი, როგორც დაწერილია სხვა ამ გვარი მოთხრობები. ამის შინაარსის მოყვანა აქ სჭიროდ არ დავინახეთ, რადგანაც შემოკლებული „ბარამიანი“ უკვე დაბეჭდილია ცალკე წიგნად.

სირინოზიანი. „სირინოზიანი გადმოუთარგმნიათ სპარსულიდან პირველად პროზათ და მეორედ ლექსათ. დღეს ერთიც მოიპოვება და მეორეც. პროზაში და ცალექსილში დიდი ცვლილებებია. პროზა უფრო კარგათ არის ხთარგმნი, ვიდრე ლექსათ. შინაარსი არშიეულია! მოთხრობის ფორმა ზღაპრულია.

ხელთა. ჩვენ დრომდე მოაღწია რამდენიმე „ხელთა“-მ, ერთი ეკუთვნის მეცამეტე საუკუნეს. ეს ხელთა არსად არის დაბეჭდილი. ბროსე შესცდა, რომ თავის გამოკვლევაში, სადაც ამ საგანს შეეხო, აქ ამ მეცამეტე საუკუნის „ხელთაზე“ კი არა დასწერა-რა.

სამკურნალო. „სამკურნალო“ ქართულ ენაზე ძალიან ბევრია
როგორც ორიგინალური ისე ნათარგმნი. მეთოდურ სარეკლამო
ქმის „სამკურნალო“ და მეცნიერ სარეკლამო მეთოდურ სარეკლამო
ქმის ქმისა. უკანასკნელი გადმოთარგმნილია მეფის რუსუდანი
ბრძანებით.

უთრუთიანი. „უთრუთიანი“ სპარსულ ენაზედ არის დაწერილი,
ეს წიგნი ძველ დროში ყოფილა გავრცელებული სპარსულში.
ამ წიგნს მოხსენებს შავთელიც თავის შოქში და სხვა ორბელიან
იც ქართულს ლექსიკონში. „უთრუთიანი“ გადმოთარგმნილია მე-
ცნიერ სარეკლამოს დასაწერში. ამას ცხადად მოწმობენ იმ დროის
ზოგიერთი ძველი წიგნები. შინაარსი ზღაპრულია. შიშველად ეს
წიგნი პრაქტიკულად გადმოთარგმნილია და შემდეგ სხვებს გადუკუთებით.
ჩვენ არც ერთი და არც მეორე თვალთადაც არ გვინახავს. ამ წიგნის
ერთი ეგზე. იმერეთში ვიღაც ჯაფარიძის სახლში ინახება.

ვარსკვლავთ-მრიცხველობა. „ვარსკვლავთ-მრიცხველობის“
გვრცელი ტომის თარგმნა შიშველად მეცნიერ სარეკლამო დაიწერა,
მაგრამ ვერ დაუთავებიათ, შემდეგ მეჩვიდმეტე სარეკლამოს ნახევარს
დაუწერიათ, მაგრამ ვერც მასინ დაუსრულებიათ და მეცნიერ სარე-
კლამოს დამლევეს კი ვახტანგ მეფეს დაუსრულებიათ. ამასე თვით ვახ-
ტანგ მეფე სწერს.

მარგალიტიანი. „მარგალიტიანი“ სპარსულიდან გადმოთარგმ-
ნი ვიღაც ორბელიანი. თარგმნას ცხადად მოწმობს თვით თარგ-
მანი. შინაარსი ზღაპრულია, კარგის ქართულის ენით კი არის დაწერი-
ლი. წიგნი შატრავა. ამავ სახელ-წოდებით, „მარგალიტი“ სხვა წიგ-
ნიც არის ბერძნულიდან ნათარგმნი, რომლის ხელნაწერებმა ჩვენამ-
დისაც მოაღწიეს, ერთი წიგნი ამ მარგალიტისა მოხსენებულა მე-
თერთმეტე სარეკლამოს სიგელში. ეს სიგელი დაბეჭდილია ჩუბინოვის
ქრისტომატიისში. ამასე სხვა ფურცლებზე ნახვით სხვა
წიგნებთან რიგი მოითხოვს.

მცხეთის აღწერა. მცხეთის აღწერა მეორედ მეცნიერ სარეკლამო
ქმის დაუწერიათ და ვინ დასწერა ამისი ჩვენ არავინ ვიცით. ზოგ-

ნი იოვანე კათალიკოსს აწერენ, მაგრამ, ჩვენ მაინც ვერ ვბედავთ ამას. ეს აღწერა მამათა-ცხოვრებაში შეუტანიათ.

სარდიანნი. „სარდიანისნი“ ძველი ჰოემა. შირველად სპარსულ ენაზე უნდა იყოს დაწერილი და გავრცელებულია მთელს აღმოსავლეთ ხალხებში; „სარდიანისნი“ გმირთა სახელებს ძველს ქართულს მწერლობაშიც სახელებენ და შავთელიც მოხსენებს. ზოგიერთისგან გამიგია, რომ „სარდიანისნი“ მეცამეტე საუკუნეში არის ნათარგმნი, ზოგნი კი ისე განმარტვენ, რომ მეცამეტე საუკუნეში კი არა მეთვრამეტე საუკუნეში დაუწერია ვიღაც კავკასიელს, ქართველს ვაჭარს, რომელსაც სახელად ბეწინას უწოდებდნენ ამის შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით.

„სარდიანისნი“ შინაარსი ცხადად ამტკიცებს, რომ იგი ძველს დროში უნდა იყოს დაწერილი. ჰოემის დამწერზე დიდი გავლენა უნდა ჰქონიყო „ვეფხისტყაოსანს“. შინაარსი ისეთია რომ კაცი ეჭვში შედის მის უცხოებაზე, იქ მოხსენებული გმირთა სახელები, მათი თვისებანი და ზნენი და ჩვეულებანი ცხადათ მოწმობენ საქართველოს ერის ცნობებს.

„სარდიანისნი“-ს ეგზ. ერთობ გავრცელებულია თელავსა და კავკასის ვაჭრებში. ლექსები მეტისმეტად დამახინჯებულია. მე ძალიან ბევრი ეგზ. მინახავს და სულ სხვა-და-სხვა ვარიანტებით სავსე. ეს ჰოემა 1879 წ. ცალკე გამოსცა ქ. თბილისში ქაინოსრო ჩარქოვმა.

ალღუზიანი. „ალღუზიანი“-ს შესახებ მოგვითხრობენ, რომ მეცამეტე საუკუნეშია დაწერილი, დამწერათ დავით სოსლანს სახელებენ. ჰოემის შინაარსი მთიულ ხალხის მთავართა ცხოვრებათა აღწერას შეიცავს. ეს ჰოემა ნუსხლის ეკლესიაში უპოვნიათ, ზოგნი უწყიან, რომ ამ ჰოემას „ალღუზო-რუსიანი“ ჰქვია და არა „ალღუზიანი“.

იმის შესახებ, რომ „ალღუზიანი“ დავით სოსლანს ეკუთვნისო, ამასე მარწმუნა ნ. გამრეკელმა, რომ მეც ასევე გამიგია, რომ „ალღუზიანი დავით სოსლანს დაუწერიაო. ჰოემის სელოვნება და შინაარსი ერთობ ღარიბია. ამ ჰოემის ერთი სელ-ნაწერი მე მქვინდა, დღეს წერა-კითხვის სამმართველოს ეკუთვნის.

საქართველოს აღწერა. „საქართველოს აღწერა“ შეტანილია „ქართლის ცხოვრებაში“, აღუწერია მეცამეტე საუკუნის დამლევეს, რუსუდან მეფის დროსაო. აღმწერად ვილანა იოვანე მდივანია დასახელებული. სწორედ რომ რუსუდან დედოფლის დროის ამჟამინი ივანე მდივანს აღუწერიაო. ამ მდივანის აღწერა ჩვენ არ გვინახავს. ეჭვი არ არის რომ ამის აღწერას ვახტანგ მეფე „ქართლის ცხოვრებაში“ შეიტანდა. ამას ძველი ცნობები ამტკიცებენ.

ბასილი კათალიკოზი. ბასილი კათალიკოზი მეთერთმეტე საუკუნის პირველ ნახევარში სცხოვრებდა. გარდაიცვალა 1349 წელს. ეს მომსწრე და თანა-დამსწრე პირია ყველა იმ ამბობებთან, რაც ვი ქრისტიანობის მეოხებით მოადგა კარს საქართველოს. ბასილი კათალიკოზი იმ დროის გამომჩენილის დიდის პატრიარქის ვახეს შვილი იყო.

ამ ვასილი კათალიკოზს დაუწერია შიო მღვიმელის ცხოვრება. ვასილი კათალიკოზი მოგვითხრობს, რომ ჩემს დრომდინ შიო მღვიმელის ცხოვრება საფუძვლიანად არავის აღუწერიაო. აქამდის აქა იქ იყვნენ გზნეულნი მისი ცხოვრების წერილნიო და ესლა ვი მე ყველა ეს წერილები ერთად შევავრთვე და უფრო ვრცლად და საფუძვლიანად დავწერეო. ეს აღწერა დაბეჭდილია „საქართველოს სამართებში“, რომელიც ასე იწყება:

1) „თხრობა სასწაულთათვის წმინდისა და ღვთივ შემოსილისა მამისა შიოსათა, რომელი ესე სხვათა-მიერ აღწერილი ადგილ-ადგილი ერთად ჭემოჭირება ბასილ კათალიკოზმან, ქემან დიდისა პატრიარქისა ვახესამან, გვაუფრთხე მამაო“.

2) წიგნი „სამართისს გასაღები“. ბერძნულიდამ უნდა გადამოქთარებინოს.

3) აღწერა მთელის ხმელეთის უდიდესთა ქალაქთა, თუ სად რა ქალაქებია. ბერძნულიდამ ნათარგმნი.

თანგირიანი. „თანგირიანი ამჟამი და თხრობა“ ისტრანბადელთა, რომელიც აღწერა თანგირელმა, ამიტომ მის წიგნსაც ქართველ მთარგმნელს ქართულ ენაზედ „თანგირიანი“ უწოდებია. ამ წიგნმა ჩვენამდინაც მოადწია. სწავსულიდამ არის ნათარგმნი. მთარგმნელის

სასული არა სჩანს. წიგნის წაწერა კი მოწმობს, რომ მეთათხმეტე საუკუნეში გადმოთარგმნეს.

ნებროთიანი. „ნებროთიანი“ სარწმუნოებრივი წიგნია. ასე შემიტყვია, თორემ „ნებროთიანი“ მე თვით თავლითაც არ მინახავს. „ნებროთიანის“ ერთი ეგზემპლარი იოსელიანს ჰქონია. იოსელიანმა გარდმოიტანა, რომ „ნებროთიანი“ მეთათხმეტე საუკუნის ნასევარს უნდა იყოს დაწერილი. დამწერის სასული არა სჩანს. „ნებროთიანის“ შინაარსი სარწმუნოებრივ კითხვებს შეიცავს. „ნებროთიანის“ ხელ-ნაწერები ერთობ მცირეა, მთელს საქართველოში მხოლოდ ორი წიგნი მოიპოვება და ეს ორივეც სურთუადა არის ნაწერი.

ვარშაიანი. როგორც „კარმეისანი“ სასულიწოდებაც გვაჩვენებს, ეს არის ძველი ზღაპრული მოთხრობა. რომელიც პირველად სწავსულ ენაზეა დაწერილი. დამწერის სასული არა სჩანს, როგორც თვით ხელნაწერზედ, აგრეთვე ქართულს და სწავსულს ძველ ნაწერებშიცა. მოთხრობის ფორმა და შინაგანი სურათები ცხადად ამტკიცებენ რომ „კარმეისანი“ მოთხრობა „კარმეისანის“ შემდეგ უნდა იყოს დაწერილი და ზოგიერთა პირთ თვისებებიც ცხადად მოწმობენ, და ამტკიცებენ „კარმეისანის“ გავლენას „კარმეისანის“ დამწერზე. „კარმეისანის“ გავლენა არამც თუ ამას ეტყობა, არამედ გამოჩენილ ფიქციურ ფორმის „როსტომისადაც“ კი, სადაც „კარმეისანიც“ არს მოხსენებული, როგორც ვფიქრობთ ჩვენა, ეს მოთხრობა მეთათხმეტე საუკუნეში უნდა იყოს დაწერილი და შემდეგ საუკუნეებში ქართულ ენაზე ნათარგმნი.

როგორათაც „კარმეისანის“ დამწერის სასული, ისევე არც მთარგმნელის სასული სჩანს, თუ ვინ სთარგმნა? რომელს საუკუნეში? ან რომელი მეფის დროს? ჩვენ ვფიქრობთ რომ „კარმეისანი“ მეცამეტე საუკუნის უგვიანეს არ უნდა იყოს ნათარგმნი, რადგანაც ენის კილო და საზოგადოდ მოთხრობის წესი ისეა დაცული, როგორც იტყვიან ძველ საუკუნეებში, საქართველოს ახრება და დაწილებაშიც. რომ „კარმეისანი“ მეცამეტე საუკუნეში უნდა იყოს ნათარგმნი, ამას ცხადად ამტკიცებს ერთი ძველი გატალღი, სადაც ჩამოთვლილია მრავალი ძველი წიგნები და იქვე მოხსენებულა, რომ

„ვარშავიანი“ მეცამეტე საუკუნეში უნდა იყოს გადმოთარგმნილი, ამას ცხადათ ამტკიცებს ერთი ძველი კატალოგი, სადაც ჩამოთვლილია მრავალი ძველი წიგნები და იქვე მოხსენებულა, რომ „ვარშავიანი“ ვინმე ტუსიშვილმა აღწერა სპარსეთიდან მოტანილიო, ნარინ მეფის დროსაო.

ჩვენ არ ვიცით და არც ეს მოხსენება ჩვენებს ნათლათ, თუ „ვარშავიანი“ ვინ გადმოხსთარგმნა. იქ მოხსენებული იყო, რომ „ნარინ მეფის დროს ვინმე ტუსიშვილმა აღწერაო“. აღწერა ჩვენ ისე მიგვაჩინა, რომ რომელიმე პირმა ვისიმე ცხოვრება, ანუ რამ ცნობები აღწეროს, შეეთხზოს რამე და დაეწეროს, რაისა შეთხზის გამო ძველად აღეწეროს თუ გამოსატავდენ სოღმე, მინც ამასეუდ გარდაწვევით სელს ვერ დავსდებთ, ვინ იცის? იქნება მართლაც ვინმე ტუსიშვილმა სთარგმნა და შემდეგ დროებითი გადაწერათა მეხსებით მთარგმნელის სასელი აღმწერლათ მოხსენეს. რაიც შეესებე, რომ „ვარშავიანი“ მეცამეტე საუკუნეში უნდა იყოს ნათარგმნი, ამას ცხადათ ამტკიცებს ზემორე მოყვანილი შენიშვნები, რომელნიც გასკვრებილია ძველის ქართულის კატალოგებიდან.

„ვარშავიანის“ ეკ. ბ. რიცხვი ძველადგანვე ერთობ მცირე ყოფილა საქართვლოში. ძველს მწერლებსაც თითქმის ისე მიაჩნდათ ამ წიგნის შესახებ, რომ „ვარშავიანი“ სრულად დაკარგა საქართვლოშიო. ამ გვანად ჭეჭირობდენ მრავალნი და ამასვე ვემორჩილებოდით ჩვენც და თითქმის დაკარგთლად მიგვაჩნდა, მაგრამ უგანასკნელს დროს ვი აღმოჩნდა ერთი ძველი კატალოგი, სადაც მოხსენებული იყო „ვარშავიანი“. ეს კატალოგი შედგენილია მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, ქართველ ბატონიშვილების ბრძანებით ივანე თბილელ მწიგნობრისაგან, ვინ არს ეს თბილელი მწიგნობარი? ამასე ჩვენ არ ვიცით-რა. ვარშავიანი ძველადგანვე ყოფილა გავრცელებული საქართვლოს ხალხში. შემდეგ დროებში, ვი თუმიც ამის ეკ. ზემოხლარები ვი შემცირებულა, მაგრამ „ვარშავიანის“ შინაარსი ვი მინც ზეპირად და ზღაპარით დაშთენილა, რომელსაც ხშირად შესვდებით და მოხსენთ სოღმე დაბალ ხალხის მოხუცებულეებში.

კათალიკოზი დოსითეოზ სცხოვრებდა 1300—1359 წლებში. ამის გარდაცვალება 1359 წ. მიეწერება. დოსითეოზს დაუწერია შემდეგი წიგნები: 1) შეჩვენება და დარღვევა მაჰმადიანთ სარწმუნოებისა. 2) „გზა მართალთა“ ბერძნულიდამ ნათარგმნი. და 3) წიგნი „წყლულებისა“.

ელისე მთავარეპისკოპოსი ცხოვრება მიეწერება 1328—1391 წლებს. ამას ზოგიერთ წიგნებში ელიოზ კათალიკოზათ ასახელებენ. კათალიკოზობის საჩისხით მცირე ხანს უცხოვრია. ამას აღუწერია შემდეგი წიგნები: 1) ცხოვრება წმიდისა ტათესი. 2) ვულიოს კეისრის ცხოვრება, თარგმნი ბერძნულიდამ. ამის შესახებ ჩვენ გამოვკრებედ გერმან ხუცეს მონოზნის წიგნიდამა. ჰკვირობენ, რომ ელისე მთავარეპისკოპოზის სასჯელისთვის ანტონ კათალიკოზს ეუბნებოდა ან მიუზღერია.

მიხეილ კათალიკოზი სცხოვრებდა 1340—1367 წლებში. ამის ცხოვრების შესახებ საკმარისად გრცლად მოგვითხრობენ საქრთველას ისტორიის მწერალნი. ამას დაუწერია და უთარგმნია შემდეგი წიგნები: 1) არს ხრონოლოგია, თარგმნი ბერძნულიდამ. ამავე სახელწოდებით შემდეგ საუკუნოებშიაც გადმოსთარგმნეს ქართველთა. 2) ექვსთა დღეთა ასულა, 3) ეკკლესიის განმარტება.

არსენ კათალიკოზი სცხოვრებდა 1330—1394 წლებში. ამ წესენ იმერ-აფხაზთ კათალიკოზათ სახელებენ. ანტონ კათალიკოზი ძალიან აქებს წსენსა და სწერს, რომ შენმა მშენიერმა თქმამ კვლესია განაშენაო. ამას აღუწერია შემდეგი წიგნნი: 1) წიგნი „საკადრისი“ თარგმნილი ბერძნულიდამ. შინაწისი ბერ-მონოზნთ ცხოვრების შესახებ წის 2) არს თვის თანამედროვე იმერთ მეფეთ ამბავთ აღწერა. ეს აღწერა „ქართლის ცხოვრება“ში შეუტანიათ. 3) ღვთის ხშობლის ცხოვრება. 4) მღვდელ მთავრის ხელ დასხმა. 5) წიგნი შესამოსლის განმარტებისა, კითხვა-მიგებით. 6) ლიტურგიის კონდაკი, თარგმანი ბერძნულიდამ 7) ქორის კარაბადინი.

ბექა მანდატურთ უხუცესი სცხოვრებდა მეთოთხმეტე საუკუნეში, ამან დასწერა „სამართლის წიგნი“ მესხთათვის, რომელიც

ხმაკრებულ იყო იმავე დროში. შემდგომ ეს „სამართლის წიგნი“ აღბუღამ განაწილა და წაეცა ვი სამეფოსთვის სასარგებლო რამ ნახა ის მუხლები ამოკრიბა, ამას თავისივე დაუძატა და მით ჰატარა უფრო ვრცელი სამართლის წიგნი დაუტოვა მესხთა.

სხვა ცნობები ბეჭას „სამართლის წიგნის“ შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა. ამასაც აღბუღამ მოიხსენებს თავის „სამართლის წიგნის“ პირველ მუხლშივე.

მაკარ მღვდელმონაზონი. მაკარ მღვდელმონაზონი სცხოვრებდა 1302 წლებში. ამას აღუწერია დაწვრივ მამადიანთ საწმუნოებისა ლექსად, ამ წიგნის ხელთნაწერი იოვანე ბაღდის მიტროპოლიტს ქაზნია. ამავე მაკარს დაწერია ვრცელი წიგნი თავის ქადაგებისა, ეს წიგნებიც ბაღდის ხევის მონასტრიდან იოსელიანს წამოუღია.

ვასილი კათალიკოზი. ვასილი კათალიკოზი სცხოვრებდა 1306—1354 წლებში. ამას აღუწერია შემდეგი წიგნები:

1) ხელთა; 2) ჰოროფირის აღსნა, ეს წიგნი ძველადვე დაიკარგა, 3) იამბიკონი ქაწთველთ მამათა ზედა, რომელთაც მიმეუვლიათ და უქადაგნით სიტყვა ქრისტესი. ამ იამბიკოს ზოგიერთმა მუხლებმა ჩვენამდისაც მოაღწიეს.

გიორგი არხიმანდრიტი. გიორგი არხიმანდრიტი სცხოვრებდა 1320—1380 წლებში. ამას აღუწერია შემდეგი წიგნები:

1) ტესტამენტი, ანუ დაწიგება ვასილისა, შვილის აღქასანდრე მაკედონელისა. 2) სჯულის კანონი, თარგმნული ბერძნულია და 3) გამოსადაება ანდრია კრიტელისა.

ალსავლის კიბე. „ალსავლის კიბე“ გადმოუთარგმნიათ ბერძნულია და მთარგმნელთ დავით გარესჯაში მცხოვრებ ბერს სახელებენ. მეთათხმეტე საუგუნეში, გადაწერილი მოგვითხრობს, რომ ჩვენთა ძველთა და მოხუც ბერთაგან ასე შეგვიტყვიან. შემდეგ უძატებს, რომ ამ სახელით სხვა წიგნიც არსებობს. მგონი ეს სხვა წიგნი ჩვენგან ზემოთ მოხსენებული „ალსავლის კიბე“ უნდა იყოს.

მცნებუცავილთა კონა. ყვავილთა კონა ჰატარა წიგნი ეოფილა,

ლექსების ვრცელს, სპარსეთის მელექსის მანქანი-რანისა, ქართულად ვილაც გიორგი ბატონიშვილს გადმოუთარგმნია სპარსეთში. ეს წიგნი დაცული ყოფილა ლარსის ხელში. დღეს არსდა სჩანს.

ანდრია სალონი. ანდრია სალონი შეიცავს სამღვთო წნეობრივ დარბეზს, ბერძნულიდამ გადმოუთარგმნიათ, მთარგმნელს თვითონაც დაუმატებია და შეუმათარგმნია, ამასევე ცხადად მოწმობენ საეკლესიო მწერალნი. ამ ისტორიული მოთხრობის ეგზეგეზიკები ძალიან ბევრია მთელ საქართველოში. ამ წიგნში ერთ ადგილას მოყვანილია შემდეგი, რომელიც უეჭველია მთარგმნელს უნდა ეკუთვნოდეს „საქართველოში თუ რდესმე გამრავლდა ხალხი წითური, უნდა ვიგულისხმობთ, რომ იმ დროსთვის მოახლოებული იქმნება ერის წნეობითი დაცემა!“ ასევე აღწერს სხვა-და-სხვა ხალხის შესახებ და მათ შესახებ თვისებათა შედეგებსაც ასახელებს, ერთ ადგილას სომხებიც არიან ხსენებულნი.

ქართლის მოქცევა. ქართლის მოქცევა წმ. ნინოს ცხოვრებათა აღწერას შეიცავს. ჰატარა წიგნია, მდაბიურად არის ნაწერი.

ავგაროზი. ავგაროზი ცრუმორწმუნოების დამამტკიცებელი წიგნია. ჩვენმა წმინდა მამებმა ამ ავგაროზის გავრცელებით დაშინებულს და მოწამლეს მთელი საქართველოს ერი. მთარგმნელის სახელი არა სჩანს. ქართველ განდგილთ მამებმაც შეადგინეს ამ გვარად ავგაროზი.

საეტლო. საეტლო არის თარგმნილი ბერძნულიდამ. საეტლო ცრუმორწმუნოებითი წიგნია, ჩვენამდისაც მოაღწია, მრავალთ სხვა-და-სხვა თარგმნებმა.

მარკოზისა და ლუკას სახარება. თარგმანი ბერძნულიდამ. ქართველის თეოფილე ნიკოდიმელისა.

ლამპარი. ლამპარი ვისგან არს ნაწერი და ნათარგმნი, არა სჩანს, საწმუნოებრივი წნეობრივი წიგნია. სუცურად არის ნაწერი.

სიზმრის ახსნა. სიზმრის ახსნა, თარგმნილი ბერძნულიდამ, არ სჩანს: თუ ვინ სთარგმნა ეს მახინჯი წიგნი, ის ვი მოხსენებულა, რომ მე ცოდვილმა ბერმა ვთარგმნეო.

ეთრემიანი. ეფრემიანის თარგმნილი არა სჩანს. მოიხსენებენ

კი. ეს „ეგრემიანი“, (ეგრემი სურის წიგნი კი არ გეგონათ. სხვა წიგნია) იამბიკოდ არის ნაწერი.

უკანასკნელი აღმოუშვენა. უკანასკნელის აღმოუშვენის დროს ოდეს სულმა ბრძოლა დაუწყოს ვაცსა, უკეთუ მომაკვდავს შეეძლოს და უკეთუ არა მღვდელმა ათქმევინოს. „თავი შრომათ არის და შემდეგ ლექსად იწყება. ბერძნულიდამ არის თარგმნილი. განწესებული. განწესებული წმინდათა მოციქულთანი და პირველისა მამათა ნეტარისა მამისა ჩვენისა კასილისა, რომელნიც ახსენებენ წმინდათა მამათა მეექვსე კრებისათა და აღწერისთვის სჯულის განონთა შინა“ ეს არს ზედ-წარწერა სათაურად.

12) კაცის ცნობის წიგნი, მოადწია ჩვენამდის.

13) სიბრძნის საძიებულები, მოადწია ჩვენამდის.

17) სწავლა მართმადიდებელ ეკლესიისა, მოადწია ჩვენამდის.

გულასპიანი. „გულასპიანი“ სპარსული ზღაპრული მოთხრობაა, შინაარსი შეიცავს გულასპ გმირის აღწერათა. მოთხრობის დამწერის სახელი არა სჩანს, ნათარგმნია სპარსულიდამ. ამ წიგნის ეგზეგეზიკალი ძალიან ცოტაა. მთელ საქართველოში მხოლოდ ერთი ეგზეგეზიკალი ვნახე და ისიც ნახევარი. წიგნი საკმარისად თარგმანად „გულასპიანი“ დაწერილია შრომათ. მოთხრობის გმირთა და თვისებათა აღწერანი, ქება, გულავნება და პურმარობა ძალიან წაგავს სხვა ძველებურ ზღაპრულ მოთხრობათა აღწერებს.

„გულასპიანის“ გმირნი მხოლოდ იმით განიჩხევიან სხვა რამ ზღაპრულ მოთხრობათა გმირებთან, რომ იმაში გმირები სხვა სახელებით იცნობებიან, თორემ, რაიც შეესება თვისებათა აღწერა, ეს თითქმის სულ ერთი და იგივეა. ამ გვარს ნიშნებს თქვენ არათუ მარტო „გულასპიანის“ და ამ გვარს მორე საჩისის ნაწერებს შენიშნავთ, არამედ „ვეფხვის ტყაოსანსაც“, „ამირან დარეჯანისს“, და სხვათა მრავალთა.

ერთმა პირმა მარწმუნა, რომ „გულასპიანი“ ვინმე გულასპის შვილს უნდა დაეწეროს, რისაგანო თავის გვარი და სახელიც უწოდებია. გულასპიშვილები დღესაც სცხოვრებენ თბილისში.

მწინდა ნინოს ცხოვრება. წმინდის ცხოვრება ქართლის

მამათავაძეს შეუგრებია, მრავალი ისტორიული წიგნები და ამ წიგნების ცნობებით დაუწერია ცხოვრება წმ. ნინოსი. ამ აღწერაში დაწვრილებით ყოფილა აღწერილი, თუ წმ. ნინო საიდამ მოსულა საქართველოში, როდის, რამდენი წლის ყოფილა, ზიწველად სად უქადაგნია ქრისტეს სჯული და ბოლოს სად გარდაცვლილა და რამდენის წლისა.

წიგნი ესე მე თვით მაქნდა. პატარა წიგნია, სუცურად ნაწერი. 150 გვერდამდის შეიცავს. ეს წიგნი ქართლის „ცხოვრების“ და „საქართველოს სამოთხის“ ცნობებს შეუდარეთ და სულ სხვა აღმოჩნდა. თუძეა ზოგიერთი ადგილები კი ძალიან წაჭკვანან ერთმანეთს.

XV საუკუნე

იოსებ არხიმიანდრიტი. იოსებ არხიმიანდრიტი სცხოვრებდა 1460 წელს, ამას გადმოუთარგმნია ბეჭმნულიდამ წიგნი „სიბრძნე ბადავარისა“ იოსებ ბერი განმარტავს, რომ ისაკის მე სოფრენ პალესტინელი მოგვითხრობს, რომ „სიბრძნე ბადავარი“ არის ინდოეთის ხალხის მოქცევის შესახებ დაწერილი. ეს წიგნი ესპანს წიგნთ საცავში უპოვიათო. ამის ხსენებას მართლმადიდებელი ეკლესიაც დღესასწაულობს.

ნიკოლოზ კათალიკოზი. ნიკოლოზ კათალიკოზი სცხოვრებდა 1420—1496 წლებში. ნიკოლოზ კათალიკოზს ანტონ კათალიკოზი თავის „წყობილ სიტყვარსა“—ში ასე მოხსენებს:

„ნიკოლოზ მამათ მთავრ დიდსა,
ბრძენ ისტორიკოს, ქართველთა მნათსა მშვიდსა,
გალობა სტინთა, კეთილ საქებ განმზიდსა,
სოფლისაგან მშვიდობა განაზიდსა,
შაინს უძღვნი, არ შესატყვის ნამზიდსა.“
კათალიკოზობის ხარისხი ამს მიუღია გონსტანტინე მეფის დროს.

ლანგთემურის აღწერის შემდეგ ამას გადმოუღია ბერძნული ენისგან შემდეგი წიგნები:

1) „მოგება სულისა“ ეს წიგნი გარესჯის მონასტერში ყოფილა დაცული. 2) ვენედიკტეს წიგნი ოქროპირის სინანულისათვის. თეოდორე ეპისკოპოსი. თეოდორე ეპისკოპოსი სცხოვრობდა 1415—1470 წლებში. ამის ამბები საქართველოს ისტორიაში არ არის მოხსენებული. ეს ეპისკოპოსი მქადაგებელი ყოფილა; მისი ქადაგებები ყოფილა პირდაპირ მაქმადიანების წინააღმდეგ მიმართული, განსამხნეებლად დევნულთა ქართველთა. ამის ქადაგების ერთი ეგზეგეზიკალი შეკრული ერთ წიგნათ დოსითეოზ ეპისკოპოსს ქქონია, საიდანაც გადუწერიათ სხვათაც.

ალბულა ათაბაგი. ალბულა ათაბაგი სცხოვრობდა მეთხუთმეტე საუკუნეში. ეს იყო თანამედროვე პირი საქართველოს მეფის გიორგი VIII. ამ ალბულასა და მის ბიძას ყვარყვარე ათაბაგს დიდი გავლენა ქქონიათ სამცხე საათაბაგოზე. მეფე გიორგი მეტისმეტე პატივისმცემელი ყოფილა ალბულასი. ეს ამბავი რომ შეუტყვიან ყვარყვარეს, იმას ძალიან სწყენია და ბოლოს რომი აუტყვინა ალბულასთვის, მესხნი გადუბიკებია თავისკენ, რომი ასტყეს, რომში ალბულა სძლია ყვარყვარემ. ვასუშტის გარდმოცემით ეს ამბები 1447 წელს მომხდა. ეს ამბები რომ შეუტყვიან გიორგი მეფეს, წასულა ალბულასთან საქმის გასარჩევად, საქმე გაურჩევია და შემდეგ უფრო დიდი პატივი მიუცია ალბულასთვის, რადგანაც ის არ ყოფილა დამნაშავე რომის ატყვასში, ათაბაგობაც დაუშკვიდრა.

ამავე ალბულას დროს დიდ განსაცდელში იყო ჩავარდნილი სამცხე. ოსმალთა დაიწყეს ნაკრძობა და მრავალი მხარეები ჩამოგლიჯა. ეს ოსმალთაგან საქართველოს აღწერა პირდაპირ ათაბაგეს ბრალდება. ალბულა ათაბაგი გარდაცვლილა 1451 წ. გიორგი მეფის ბრძანებით ამ ალბულა ათაბაგს დაუწყრია „სამართლის წიგნი“, რომელიც იმ დროისავე მეფის ობოლით მესხთათვის დაუღვია სასულე მძღვანელოდ. ალბულა სწერს თავის სამართლის პირველ თავში, რომ ჩვენ შევიყარებით ჭოლთასა და შაშისა ჩემისა უხუცესის ბექას გა-

ნახენიც განვიხილოთ და ყოველივე აქ შემოვიტანეთ.

აღბუღის სამართლის წიგნმა ჩვენამდისაც მოასწია. ეს დაიბეჭდა ჩუბინოვის ქართულ ქრისტიანობაში, და კასტანგ მეფის სამართლის წიგნში სრულად აჩის მოთავსებული და შეტანილი.

ივანე სარდალი. ივანე სარდალს სწავსული და არაბული ენებიც სცოდნია, რამდენიმე ხანს სწავსეთშიაც ყოფილა ეგეის კარზე. სწავსეთში ყოფნის დროს იმას სწავსულიდგან გადმოუთარგმნია „ჰამ ვეზირიანი“. ამასე მოიხსენებს თეიმურაზ პატრიარქილიც, შინაარსი ზღაპრულია.

ავთანდილ ფაეღენიშვილი. ავთანდილ ფაეღენიშვილი სცხოვრებდა 1455 წლებში. ამან იცოდა სწავსული და არაბული ენები. რამდენჯერმე სწავსეთშიაც ყოფილა, სცოდნია მწეკლობაც. სწავსულის ენიდგან ამას გადმოუთარგმნია მოთხრობა „შვილდევირიანი“ (შვიდევირიანი არ გეგონოსთ). ამ მოთხრობამ ჩვენამდინაც მოადწია. ზღაპრული მოთხრობაა. ერთი ვეზირი მეტის მეტს საკვირველ მოქმედებაებს ახდენს წინაშე თვისის პატრიარქისა. ბევრ გაჭირვებაში გამომდგარა ეს შვილდი, ბევრი მწუხარებიდგან დაუსხნია მისი პატრიარქი და იგი არ გასტყვია მის ჰატრონს.

ივანე მანგლელი. ივანე მანგლელი სცხოვრებდა 1410 — 1466 წლებში. იგი აღიზარდა სამცხე-საათაბაგოეკენ, თვითონაც სამცხელი ყოფილა. სხვა-და-სხვა გარეშე აგარჩიანთა ტომნი არ აყენებდენ დასავლეთ საქართველოს ნაწილშიო, ამოიხს მკელი მწეკალი: ამკემან მამიულებს იოვანე და იგი საქართველოში იქმნა გადმოსულიო. საქართველოში იგი აიყვანეს მანგლელ თბილელ მიტროპოლიტთა. სამცხედამ იგი ეპისკოპოსის ხარისხით მისულა.

ამ საუკუნეში ამ სასულ-წოდებით სამნიც სხვა მკვდელ-მთავრები იყვნენ. ეს იოვანე მეოთხე იყო. საქართველოში ყოფნის დროს მას აღუწერია სამცხე საათაბაგოში მცხოვრებთ ამბავნი..

აბრაამ ეპისკოპოსი. აბრაამ ეპისკოპოსი სცხოვრებდა 1460 წლებში. ამან დასწერა შემდეგი წიგნები:

1) „ბრწყინვალე კვირა“. შინაარსი შეიცავს აღდგომის ბრწყინვალე მნიშვნელობას ყოველის ქრისტიანეთათვის. ეს წიგნი მცხეთის

წიგნთ საცავში არის დაცული. 2) კინკლასი, ბერძნულიდან. მასილი მთავარ ეპისკოპოსი. მასილი მთავარ ეპისკოპოსს სტროვრება 1450 წლებში. ზოგიერთ წიგნებში ამ მასილს გათავლივობათ უწოდებდენ. მასილი მთავარ ეპისკოპოსს მოძველებული ნაწილი იმერეთისკენ გაუტარებია. მას აღუწერია ცხოვრება და მოღვაწეობა ანდრია მოციქულისა და სიმონ კანანელისა. ერთ წიგნათ. ამ წიგნის ხელნაწერმა ჩვენამდისაც მოაღწია. 2. წმ. ნიკოლოზის მეტაფრასი. ეს წიგნი იერუსალიმში ყოფნის დროს დაუწერია.

მოთხრობა „თარადშიხნი“ (?) არ ვიცით რა მოთხრობაა. ეს მოხსენებელია მრავალს სხვა-და-სხვა ძველ კატალოგებში განმარტვენ, რომ ეს მოთხრობა ჰიბრეულად სპარსულს ენახებდა და უწერიათ, შინაარსი სპარსთა გმირების აღწერას და ქებას შეეხება სპარსეთში მეოთხე ქართველთ გადმოუთარგმნიათ. ქართული მე არ მინახავს. წელიწადი არ არის აღნიშნული, მაგრამ საუკუნეს ვიცნადად მოწმობენ.

„თარად შინანი“-ს ეგზეგეზიკალი ქართველ ბატონიშვილს წაუღიათ რუსეთში. გამიგონია, რომ ამ წიგნისა მხოლოდ ის ერთი ეგზეგეზიკალი იყოფა დაცული მთელ საქართველოში.

„საულ დავითიანი“-ს სულ დავითიანი მეცნარეებმა საუკუნებდის არავის ენახა. მეტრამეტე საუკუნის დამლევეს ეს წიგნი მეფის ირავლის ოჯახში ყოფილა შენახული. ამ წიგნის შინაარსი ბატონიშვილთა გვარის შესახებ იქნება. ყველას შვირ-თვას წიგნად მიაჩნდათ.

ამ უკანასკნელ წლებში „საულ დავითიანი“-ს ჩვენ უკვე ვნახეთ და აღმოჩნდა, რომ მისი შინაარსი ურიათა მეფის დავით და საულს შეეხება, რომელიც განმარტულია ურიათა სალსთა ცხოვრებაში. ასე, რომ ამ წიგნს არაფერი მნიშვნელობა არა აქვს ქართველთათვის. — ამ წიგნის ერთი ეგზეგეზიკალი პ. იოსელიანს აქონია.

უსუფყასიმიანი. „უსუფყასიმიანი“ მოთხრობაა, სპარსეთის გმირების უსუფისა და ყასიმისა. უთარგმნიათ მეფის ალექსანდრეს დროს, მთარგმნელი არა სჩანს. თარგმანიც იშვიათი საპოვნია.

„ნუსხა“ ძველის გალობისა. ეს წიგნი სურგურის მინაგვარის სახელით არის დაწერილი, მაგრამ უფრო გრძელ-გრძელი ხასებისა.

გან აჩის გამოსატული. ეს „ნუსხა“ იმისათვის შეუდგენიათ, რომ მით ქართული გალობა დაუკარგველად დარჩენილიყო. ზოგნი უწყინან, რომ ამ გვარნი ნუსხა ძველადგანვე ყოფილა შედგენილიყო, მაგრამ დაკარგულაო. ზოგნი კი იმას მოგვითხრობენ, რომ ქართული გალობის „ნუსხა“ საქართველოს წვა-ც აგვის დროს შეადგინესო, რომ ქართული გალობა არ დაკარგულიყო.

ამ „ნუსხის“ ასრებით იხელმძღვანელა ერთმა მღვდელმა და სულ სხვა ვრცელი საგალობელი შეადგინა.

„მაჯის კარაბადიმი“. მაჯის კარაბადიმი სპარსულიდამ გადმოერთარგმნიათ. მთარგმნელის სახელი არა სჩანს. წიგნი პატარაა. მაგრამ მეტისმეტი წერილი ხელით აჩის ნაწერი, გადაწერილია გამაღიელ არსიძანდროიტისაგან.

მალაქია კათალიკოზი. მალაქია კათალიკოზი სცხოვრებდა 1550 წლებში. ეს იწოდება იმერთ-ათხაზთ კათალიკოზათ. მალაქია კათალიკოზს დაუწერია „კანონები“ რომელ კანონების შესავალიც ასე იწყობა: — „სახელისა ღვთისათა ქრისტეს მიერ გურთხეულმა საქართველოს ქათალიკოზმან და პატრიარქმა მალაქიამ და ქრისტეს მიერ ევდემონ მამათ მთავარმან და სხვათა შეკვირბეთ ყოველნი ეპისკოპოზნი ათხაზეთისა და დიდი სიყმილი მოვიდა ცოდვათა ჩვენთაგან, მრავალი უწყობა და უჯერო საქმე ცოდვა, კაცისა კვლა, ტყვის ყიდვა, ეკკლესიების აცხრება და დავიდევით სჯულის კანონი და ჩვენც გადმოვიღეთ და რაც იმისაგან გადმოვიღეთ ჩვენმაგიერ არა შეგვიტანია რა.“ შემდეგ ამისა ამტკიცებენ შემდეგი მღვდელმთავარნი: 1) მე ათხაზეთის კათალიკოზი კანონით ვამტკიცებ, 2) ქუთათელი მიტროპოლიტი კანონით ვამტკიცებ, 3) მამა ჭყონიდაჩი კანონით ვამტკიცებ, 4) გენათელი მთავარ ეპისკოპოზი კანონით ვამტკიცებ, 5) მე ბუბეღუელ (?) მიტროპოლიტი კანონით ვამტკიცებ, 6) მიქელ მთავარ ეპისკოპოზი კანონით ვამტკიცებ, 7) მე დრონდელი (?) მიტროპოლიტი თელიძე კანონით ვამტკიცებ. 8) მე ცაგარელი მამათ მთავარი კანონით ვამტკიცებ, 9) მე ხონელი მთავარ ეპისკოპოსი ზაქარია კანონით ვამტკიცებ, 10) მე ნიკორე წმინდელი ეპისკოპოზი იაკიმე კანონით ვამტკიცებ, 11)

მე ცნაშეული მამათ მთავარი გიჩილე კანონით ვამტკიცებ, რომელმან უბრალო ცილი დაგვდოს შეჩვენებულცა არს“. ამ შენიშენიდგან სჩანს, რომ კანონი არა მარტო მალაქია კათალიკოსს შეუდგენია, არამედ სხვათაც რავალთა მიუღიათ მონაწილეობა და შედგენაში ერთად უმუშავნიათ. ამ შენიშენების შემდეგ ჩვენ ეს კანონები მალაქია კათალიკოსის კანონად არ უნდა აღგვენიშნა, მაგრამ ძველს მწერლობაში რაკი ასეა მოხსენებული, რომ კანონი მალაქია კათალიკოსისაა, ამიტომ ჩვენც ასე აღვნიშნეთ. ამ კანონის ერთი კვებშია ჩი გუჩიიდაძე ჩამომიტანა მღვდელმა სოლომონ შოშიევამ. ესევე კანონები ვახტანგ მეფის წიგნიშიდაც არის შეტანილი, ამავკე სახელწოდებით, რომ კანონი მალაქია კათალიკოსისაა.

მეტათრასი სელინის კრებისა. მეტათრასი სელინის კრებისა არის ნათარგმნი მეთექვსმეტე საუკუნეში, მთარგმნელი არა სჩანს. ეს წიგნი დაგ. რექტორს ქქონია. ვრცელი წიგნი ყოფილა და ყველაფერი დაწვრილებით აღწერილი. აღწერას ქართულს ეპისკოპოსს აწერენ, რომელიც იქვე კრებაზედ დასწრებას, საქართველოდამ განძრას წასულა. ამ კრებაზე თუ ვინ ეპისკოპოსი იყო? ეს ჩვენ ვიცით, მაგრამ იმის ცნობებში ამ აღწერას არ მოხსენებენ და ამიტომ ვერც ჩვენ შემოვიტანეთ მისი სახელი აქ. აღვნიშნეთ მარტო წიგნის სახელი.

ხელსაგომანებელი. ხელ-საგომანებელი პატარა წიგნია, შინაარსი განდეგილთა მამათა ქებას შეიცავს. ამ წიგნის ხელნაწერი შიო მღვიმის მონასტერში ყოფილა დაცული, ბოლოს დროს დროსითეოს ნეკრესის ეპისკოპოსის ხელნაწერებში აღმოჩენილა, რომელიც 1831 წ. უნახავთ. ამ ხელნაწერზე სწერს იოსელიანი, რომ ვიდასიც ხელში ინახება. მე ვერსად ვნახე. გოჩა ბატონიშვილი. გოჩა ბატონიშვილი სცხოვრებდა 1520—1585 წლებში. ამ სახელწოდების მეფენი და ბატონიშვილნი შემდეგ საუკუნეებშიც სცხოვრებდნენ. გოჩამ იცოდა ლექსების წერა. ამას დაუწერია ერთი სახალხო პოემა, რომლისთვისაც სახელად „გოჩაიანი“ უწოდებია. პოემა სახალხო ვილთია დაწერილი და ძველადგანვე დიდად გავრცელდა იმერეთში. შემდეგ საუკუნეებში ამ

წიგნის დამწერად სსკა აღიარდა ბატონიშვილი გიორგი ინეს. რომელიც შემდეგ სცხვრებდა, მაგრამ ჩვენ უნდა ვუთხროთ ამას და შემდეგ გიორგი ინეს ბატონიშვილს ვაკუთნებთ, რომელიც გიორგი მეთერთმეტე მეფის შვილი იყო და სცხვრებდა მეთექვსმეტე საუკუნის დასასრულს.

გვიან კვლავ დროში „გიორგიანის“ მრავალთა შეპირად იცოდნენ, ვამიგნა, რომ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისად იმერეთში ძალიან ბევრ მოხუცებულებში იცოდნენ შეპირად და სადილოზე დაიწყებდნენ ხალხმადიდებისათვის მრავალნი მძებნიონნი და იმდენნიც იმდენნიც იყვნენ „გიორგიანის“ ხელნაწერმა ჩვენამდის მოაღწია, ამ შემთხვევაში იმე უნდა ვთქვათ, რომ მას შემდეგ, სრულია შეპირადი იგივე ვერსად ვხვდებით. ამიტომ რომ იმერეთში ბევრი იმდენი პირობები იხილდნენ.

შაქარია კათალიკოსი. შაქარია კათალიკოსი სცხვრებდა 1561—1617 წლებში. შაქარია კათალიკოსს უთარგმნია შემდეგი წიგნები: 1) ეტიმოლოგია ანანასტასიას სინელისა. ეს წიგნი პეტრე ბუჩუკში ყოფილად გადატანილია. 2) საწმინთოებისა. ეს გადაწერილთარგმნის სომხურად. ამ წიგნში შეტანილი ყოფილა კორიუმისა ქართველთა კათალიკოსის წერილები. პირველს ხანებში ეს წერილები ქართულად სომხურად გადაუთარგმნიათ, სომხური თარგმანი რომ მოუპოვია შაქარია კათალიკოსს, მას იგი ქართველთარგმნის, ქართულად თარგმანმა ჩვენამდის მანც ვერ მოაღწია.

კორიონ კათალიკოსის წერილებს დიდს მნიშვნელობას აძლევენ საქართველოს ეკლესიის ისტორიისთვის.

დომენტი პირველი კათალიკოსი. დომენტი კათალიკოსი სცხვრებდა 1505—1568 წლებში. ამის შესახებ ვიცოდნენ არის მოხსენებული „ქართლის ცხოვრებაში“. ამას აღუწერია: 1) ისმინისა და საქართველოს აღსრულება. 2) წიგნი „ქორწინის“. თარგმანი ბერძნულად. ამში განმარტულია ქორწინების წესი მართმადიდებელი ეკლესიის განხორციელებით. ამ წიგნის თარგმანს მამინდელ საქართველოს ხალხთა ხსენების დაცემას ვამოუწვევია, რადგან მრავალთარგმნილი შვილებს დრონი და სამსაში ცოლი უყოფიანთ. 3) არს სულიერი სიტყვები. ამში განმარტულია ის: თუ ქრისტიანობისთვის მო-

მკვლარნი ეპიკრი სიტუბოს მიიღებს იმ ქვეყანაში და საუკუნოდ
სად განისვენებს. ეს წიგნი 1878 წ. ვნახე.

ბაგრატ ბატონიშვილი. ბაგრატ ბატონიშვილი სცნოვრებდა
1511—1573 წლებში. ამ ბაგრატის სასულიერო, ქართლის ცხოვრება-
შიაც არის მოხსენებული. ამას ეკუთვნის აღწერა მანძიდანთა წინა-
აღმდეგ, რომელი მოთხრობის სათაურიც ასე იწეება:

„მოთხრობა სჯულთა უღმერთთა, ისძაილთა, რომელ არიან
ნათესავნი თათართანი, გამოვრებული სიტყვისაგან ქვეყანათა მიერ
თქმული ბატონიშვილის ბაგრატის მიერ“. შინაარსი შეიცავს წინა-
აღმდეგითი პასუხის გებას, მანძიდანთა საწმუნოების წინააღმდეგ-
ურთ აღაგსა სწერს:

„ქართველთა მთარგმნელთა დავით და სტეფანეს ვიტყვით. შემ-
დგომ ამათ ევთიმე ტალეს (ტალეს კარელი თუ). წიგნის დასაწყი-
სი სახარების ისტორიით იწეება, თუ პირველ საუკუნეში რა ენაზე
რომელ მოციქულმა დასწერა. შემდეგ სახარების ისტორიისა იგი
გადადის საქართველოს ერის მწერლობაზე და ეუბნება, რომ თუ ვინ
იცობა, მანძიდანთა უწიგნობა დაგვამათ, მაშინ თქვენ აი ამ პთარგ-
მნელთა და ქართველთა მძაბთა სახელები უთხარით და მიუგეთ, რომ
ამა მძაბთაგან განსვენებულ არს ქართულს ენაზედ სწავლა ქრისტი-
სი და მწიგნობრობა ქართული.“

თვითონ მოთხრობა პატარა წიგნია. თაბისი. მეოთხედზედ არას
დაწერილი, შეიცავს 120 გვერდამდი. ეს წიგნი მე მქვანდა, ახლა
წერაკითხვის სამართველს წიგნთსაცავში უნდა იყოს დაცული.
სხვა წიგნები. გინა ლექსნი, ანუ მოთხრობანი არათუ არი სჩანს ამ
ბატონიშვილის.

ევდემონ ბერი. ევდემონ ბერი სცნოვრებდა გოჩა ბატონი-
შვილის დროს, ამას აღუწერია ცხოვრება იმერთა ბატონიშვილისა,
ეს აღწერა უღმერთთა მინაგვარად ყოფილად დაწერილი. ძველად გულათ-
ში ყოფილად დაცული. მეოთხრამეტე საუკუნის შემდგომიდან კი აღარ
სჩანს ეს მოთხრობა. უცხოეთთნი გაცნობა მეოფეს სდებენ ბრალს,
რომ ის შეიტანდა „ქართლის ცხოვრებაში“ და თავისებურს კლანჭებს
განქრავ-გამოქვდრავს.

გარსევან ჩოლაყაშვილი. გაჩსევან ჩოლაყაშვილი სცხოვრებდა მეთექვსმეტე საუკუნის ნახევარს. ამის სახელი საქართველოს ისტორიულ წიგნებშია და არის მოხსენებული და მრავალს გუჯარსიკელებში. ამის შესახებ ჩვენ დაწვრილებით გამოკვლევას არ შეუდგებით და განვმარტავთ მხოლოდ მის მწერლობის შესახებ, რანის-გამო არჩილ მეორე მეტეც მოხსენებს თავის ლექსებში ესრედ:

„ჩოლაყაშვილს გაჩსევანსა, უთქვამს: რამე რაქობა;
გიტრი ხილად რაღად ვარგა, ვაშლი მოვა, რაქობა,
ესევე სჯობს რაღ მასშია, მისგან მოხანსენებია,
გული კვდება ნარგიზთათვის, თვალნი გაუშტურებია.“

ამ ტაქტიდამ სჩანს, რომ გაჩსევან ჩოლაყაშვილს უნდა დაეწეროს ხილთა ქება, რომელიც უნდა წავითხუღ ქონოდეს არჩილ მეორეს. რანის გამო თავის ლექსშიაც მოხსენებს ვიდევ შემორე მოყვანილ ტიუზსა. სხვა ისტორიულ წიგნებში თუმცა ინსენიებენ ჩოლაყაშვილს, მაგრამ მისის მწერლობის შესახებ ვი არას მოგვითხრობენ. მისის მწერლობის დასამტკიცებლად ჩვენ მხოლოდ ერთი გვჩვენებს არჩილ მეორის სიტყვები, რომლითაც უნდა დაკრწმუნდეთ.

1872 წელს ვიშოვე ერთი ხელთ-ნაწერი წიგნი, რომელშია დადმოხნდა სხვათა მრავალთა ლექსებს შორის „ხილთა ქებაც“; რომელზედაც მიწერილი იყო ესრედ: ხილთა ქება, თქმული გაჩსევან ჩოლაყაშვილისაგან, დიდისა მეფისა ალექსანდრეს დროს. ეს ხილთა ქება გადაწერილია 1574 წ. ვიდაც დიმიტრი ობოლუანისაგან, რომელსაც ცნობის მოყვარეობისგამო ვადუწერია, რადგანაც თითონაც დაუწერია ხილთა და ანბანთ ქება. ამ ხელთ-ნაწერიდამ ვსცანი, რომ გაჩსევან ჩოლაყაშვილს მარტო ხილთა ქება ვი არ დაუწერია, არამედ სხვა ლექსებიც მრავალი, რომლის ლექსების ზოგიერთებმა ჩვენამდისაც მოაღწიეს. რადგანაც ამის ნაწერების მოპოება ამ უამად იშვიათი რამ არის, ამისგამო მომყავს აქვე რამდენიმე სტრიქონი მისის პოემიდან, რომლითაც ცნობილ უნდა იქმნეს მისი პოემა, რადგანაც ზოგნი სძირად სხვა მულექსებს აჩემებენ სოლმე უცნობი საზოგადოების წინაშე, როგორც დაიხემეს მრავალთა და

ასე და ამ გვარად მრავალი ავტორების სახელნიც მოისმნენ. აი ეს-
რედ იწყება ხილთა მის ქება:

„უუურეთ ხილთა ქებასა, რისა აძობისა მოქმელისა,
თერ მშვენიერი, ძირ წვრილი, ცოტა ხანსა მდგომელია;
უხუცესი და პირველი, მარწყვი მიწას მდგომელია,
და სხვა ხილსა ასე მოუსწრობს, ვით რომა შუბსა წვეკრია.

მარწყვმა სთქვა: მოვალ პირველად, მე ვერა მისწრობს ხილსა,
თერად ლაღისა მსგავსი ვარ, მერმე საჭმელად ტკობილია,
წინ რასა მისწრობს ტყემალი, მუაკე არის და გრილია,
და მისგან ჩივიან ყველანი, ვჭამეთ მოგაკეთა გობილია.

ტყემალმა უთხრა, შეგარცხვენს, მარწყო! ეგ საუბარია,
უარესი ხარ ყოველთა, არა ხარ ხილთა გვარია,
თავსა მოგჭამენ ჭიანი, ძირი გაქვს მეტად მწარეა,
და უხემოდ ხილი არ ვარგა, არცაღა სახუკვარია.

ესრედ განაგრძობს გარსევან ჩოლაყაშვილი ხილთა ქებას და
თითქმის აღარა ხილი აქვს დატოვებული, რომ არ აზანსებდეს. ვიტ-
რიც კი აქვს, რანისაგამო არჩილიც იხსენიებს. ზემოდ მოყვანილის სა-
ბი ტაეზიდამ აშკარად გაიჩვენა გარსევანის ხილთა ქება სხვა-და-სხვა
პირების ნაწერებთაგან, თუ კი აღმოჩნდა სრულად სადმე და პირვე-
ლი დასაწყისი შეუფარდეს ზემოდ მოყვანილსა. საუბედუროდ დი-
მიტრი ორბელიანის გადაწერილში მხოლოდ სამოცდა ჩვიდმეტე
ტაეზი იყო, ბოლო აკლდა, რომელიც ვერ ვიცან თუ რამდენი უნდა
აქლებოდა. სხვა ვერსად რა ვინავე თორემ სხვა-და-სხვა ლექსების პირ-
ველ სტრიქონებსაც მოვიყვანდი აქა, მაგრამ საჭიროდ არ შეგარცხე,
რადგანაც იმა ლექსებში თვით გარსევანიც იხსენიებს თავის სახელს
ლექსების ბოლოში. მაგალითად რომ გორც ერთ ლექსშია ესრედ:

„თვალთაგან ცრემლის მღვრელია,
მარადის გარსევანო,

შემოდნათქვამს ამბებსა, ვერ მოსთქვამს აწ ენანიო. სადაც ვი სადმე ვისმეს ლექსი შეხვდეს და შიგ მწერალი თავის სახელს გასკევას ისხენიებდეს. ჩვენის თქმით, ის გასკევანი ეს იქნება, რადგანაც სხვა გასკევანს ჩოლავანთ გვარიდგან ჩვენ გერავინ ენახეთ, როგორც „ქართლის ცხოვრებაში“ ეგრეთვე მათ გვარით აღწერაში. ამა გასკევანის ცნობები საქართველოს ისტორიებში გაკუროთ არის მოხსენიებული ეს 1517—1568 წელნი ვი ჩვენ საქართველოს ისტორიული წიგნიდგან გამოკურობეთ.

დავით რაზმაშვილი. დავით რაზმაშვილმა გადმოთარგმნა სპარსულიდან ზღაპრული მოთხრობა, „საალიანის“. ამ მოთხრობის ერთი ეგზემპლარი ყოფილა დაცული უკანასკნელს უამს რვანე ბატონი-შვილთან, აქედამ გადაუწერია ვინმე ბაღინოვს, გადაწერილი მეც ვნახე ვინმე ელიზბოვის სახლში. წიგნის ზედ წახაწერი ცხადად მოწმობს თარგმნის დროს.

„საალიანის“ იმ მოთხრობის წესით არის დაწერილი, როგორცათაც სხვა სპარსული მოთხრობები.

მიხეილ ბერი. მიხეილ ბერი სცხოვრებდა 1560 წლებში. 1548 წ. ეს მოხსენიებულია ერთაწმინდის წინამძღვრად. ამას დაუწერია „სამთვენი“ აგვისტოსი, სექტემბრის და ოქტომბრის. ძველი მწერლებიც ასე სწერენ, რომ მიხეილ ბერი უკანასკნელს დროს ნიქოზის ეპისკოპოსათ ყოფილა.

იოსებ მიტროპოლიტი. იოსებ მიტროპოლიტი სცხოვრებდა 1579 წლებში. ამან გადმოთარგმნა ბერძნულიდან ალექსი დგთის კაცის ამბავი, ანუ ახლა „ალექსიანა“ წოდებული, ეს მოთხრობა შემდეგ თვითვე გალექსა კიდევ. ზოლსამა და გალექსილმა ჩვენამდისაც მოადწიეს. რომელ მოთხრობის შინაარსი მეტის მეტი უშნო მახინჯია, უღაზათო და უმსგავსო. ეს უღაზათო აღწერა თხუთმეტ ჯერ მაინც დაიბეჭდა ამ საუკუნეში.

დანიელ მღვდელ მონაზონი. დანიელ მღვდელ-მონაზონი სცხოვრებდა 1570 წლებში. ამან აღწერა მეთექვსმეტე საუკუნეში თათართაგან საქართველოს დასბევა და აცხრება. მოთხრობა ხრო-

ნოლოგიურად არის აღწერილი, გონი ეს აღწერა უნდა შეეტანათ „ქართლის ცხოვრებაში.“ დასაწყისი ასე იწყობა: — ქრისტესითდა თურქნი დაეცნენ საქართველს და აღაწერეს.“ ეს მოთხრობა მოვიპოვე შესნიანთ ძველ წიგნებში, რომელიც იანძუგის მეწვრძლე ბისტოვის ქალაქის მადრიგად იუთობით მიუყიდნათ.

გერმან ეპისკოპოზი სცხოვრებდა 1500—1549 წლებში. გერმან ეპისკოპოსს ბერძნულია: ჯადმოუთარგმნია შემდეგი წიგნები 1) ეფუდი, გონი ღვთის მშობლის შესხმა უნდა იყოს, რადგან ასე იწყობა: — ღვთის მშობელა დედა, შეს სარ კენახი ჭეშმარიტი, რომელმან გაძოილე მტკვანი უცხონი“. 2) არს წიგნი ასკეტიკოს. არ ვიცი რა წიგნია ეს.

„გერმან მწერალი მცირედისა წიგნისა,
მტრეობი სიბრძნისა, არ უარ მეოფ სწავლისა,
მწრთელად მომხუბი მსიარულ მეოფ სძაღისა,
ფრიად მწიგნობარ ენით მშუენიერითა,
მცირედ მგალბელც, ქართველთ ეკლესიისა.“

ვისგან არის წარმოთქმული ესაძმიკო, ჩვენ არ ვიცით, მხოლოდ სხვათა მოჭყვავთ გერმანის მწერლობის შესახებ მის ცხოვრების ცნობებში.

მელიქსედეკ კათალიკოზი სცხოვრებდა მეთექვსმეტე საუკუნეში. ამან იცოდა სომხური ენა. ამან აღწერა სომხეთ ეკლესიის გამამტეუნებელნი საბუთნი, რასა მეოხებით დიდი შოლოთი და ვაივაგლასებიც ასტყდა საქართველს ერში და სომხებში. დიდი ამბოხება და უსამართლობა, შუჩის მიება მოჭყვა მელიქსედეკ კათალიკოზის თხულებების გამოხენას და ათასხაირი შუჩისძიება. ამ აღწერამ ჩვენამდის ვერ მოაღწია. ეს აღწერა ანტონ კათალიკოზს ქონია.

ნიკოლოზ ბაგრატიონი სცხოვრებდა 1530—1596 წლებში. ეს აღვიდა კათალიკოზის ტასტრედ ნიკოლოზ მეოთხე კათალიკოზის შემდეგ. იოსელიანის სიტყვით ესე ნიკოლოზი მესუთე კათალიკოზი ეოფილა ამა სასელით. ამან აღწერა შემდეგი წიგნები: 1) კრძალულებს, მატარა წიგნია. 2) იოანე მარხველის სულის განონი, მეორეთ ნათარგმნი.

სამრუანდელთ ამბავი არს აღწერა, სამარყანდელ აბულ-ქანი-

სა გადმოუთარგმნიათ სწარსულის ენიდან. ხელთნაწერი ფარსაზ
ბატონიშვილს ქიანია, რუსეთში წასვლისას თან წაუღია. ამის ცნა-
ბებში მოხსენებულა, რომ სმარეანდელთ ამბენი ლუარსაბ შირვე-
ლის ძევის დროს გადმოხთარგმნეს სწარსულოში მეოფეთ ქართველ-
თაო.

არმაღანი გადმოუთარგმნიათ ქვათახუვის მონასტრის ბუკებს,
ბერძნულის ენიდან. შინაწილი მისი საეკლესიოა. ამ წიგნის ხელნა-
წერები შეკვლადგანეუ ზრ გავრცელებულა საქართველოში, რადგანაც
თვით დედანიც უძრავად დებულა ქვათახუვის მონასტრის წიგნთ
საცავში. მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყის კი, როცა ვანტანგ მეფე თა-
ვის ერთგულის 1400 კარის კაცებით რუსეთში გადასახლდნენ,
ამ დროს დიდ-ძალი ნივთები წაიღეს საქართველოდან და ის წიგნი
„არძაღანიც“ იმათ წაუღიათ თანა, რანისგამო საქართველოში დარ-
იბრკება ამის ეგზემპლარები. ამხუ რექტორიც მოწმობს.

მონათული მოძღვარ მოწათვის წიგნია. კითხვა მიგებით არის
ხაწერი. მოძღვარი კითხვას და მოწათვე მიუგებს. შინაწილი საეკლე-
სიოა. შეიცავს ეკლესიის სწავლას და მართლმადიდებელის ეკლესიის
წესების განმარტებითი ახსნას. 200 გვერდამდე შეიცავს. მონასტ-
რებში ბევრია ამ ეგზემპლარებისა. ბერძნულიდამ არის ხათარგმნი.
პატარა წიგნია.

ხატება შეიცავს იასუ ქრისტეს ცხოვრების აღწერას. მის
დროების ქრისტეანეთა ამბებს და იმათ ღვაწლს და მომჭირნეობას
თუ რა წვლებით, ჭირით და სასიკებით არ სწამდათ ქრისტეს სწამუ-
ნებებს. თარგმნილია, მთარგმნელი არა სხანს. წიგნი ისე დიდი არა
არის.

ქილილა და მანა შირველად თამარ დედოფლის დროს დაუწ-
ვიათ და უთარგმნიათ ქრთულად, მაგრამ კერ დუთავებიათ. შემდეგ
ამისა მეთექვსმეტე საუკუნის დამლევს დაუწევიათ თარგმნა კახეთის
მეფე ალექსანდრეს და მის შვილს დავითს. მაგრამ კერც ამით დაუ-
თავებიათ. როგორც „ქილილა და მანის“ წინასიტყვაობაც მოწ-
მობს, ამით უთარგმნიათ გორლისა და კუს არქაბდე. ამხუდ ნა-

სკო 1883 წ. „დროებას“ (ჩემი სტატია). ბელჯოს ხომ ვახტანგ მკევემ და სანა-სუფლას ურბელისძემ დაათავეს, მეთვრამეტე საუკუნე.

საგანე გმირთა, წიგნი „სავანე გმირთა“ ლექსად არის დაწერილი, შინაარსი წარმოადგენს ქართველ გმირების და საწმინთებისთვის თავ-დადებულთა ქებას. ეს წიგნი 1830 წ. იოსელიანსა და დიდ გიორგი ერისთავს უნასავთ და წაუგითხავთ. ამით ძალიან მოსწონებიათ.

„სავანე გმირთა“ ძველად ტრიბუნალის თბილისის არსიძანდრისტი ჰქონია. ამ წიგნის შესახებ იოსელიანიც სწერს 1871 წ. გაზეთ „კავკასში“, და „თბილისიდან მცხეთის მოგზაურობაში“. ეს წიგნი ჩვენ ვერსად ვნახეთ. თუმცა 1876 წ. საქვეყნად ცხადდებოდა გაზეთ „დროებაში“ და მომტანსაც 100 მანათამდის აძლევდენ, მაგრამ აკურ ვერც მიღის და არავინ არაფერი მოიტანა.

ზვარაკი, მოსსენებელია ერთ ძველ კატალოგში, ეს კატალოგი ამ უამად მხელი მოსაზრებელია. ამ წიგნის გამო დავით რექტორი სწერს თავის ცნობებში, რომ იგი მეთექვსმეტე საუკუნეში არის დაწერილი, რექტორს თვით ჰქონია, დაწერილი უფოლა ტუაგზე, შიო კათალიკოსის ხელითა. შიო კათალიკოსს ეს წიგნი სწავსკოლაში უფოლის დროს დაუწერია, რაც იგი ტყვეთ უფოილა წაუკანაილი. წიგნი „ზვარაკი“ ქრისტეს საწმინთებისთვის გვემუღთა და წამებულთა ამბავს შეიცავს. თუ სად ვინ მოკვდა. დღეს ეს წიგნი აღარ სჩანს. ამ წიგნს ტარასიც მოიხსენებს.*)

1879 წ.

ყველა ჩემი ისტორიული ნაწერები და ცნობები წერა ეკუთვნის 1879 წლამდე.

ასე და ამ გვარად შეკრებილი და შედგენილი მასალები ძალიან ბევრი მძივს მე. იგი შეიცავს მეოთხე საუკუნეში დაწვებული მე-თერთმეტე საუკუნემდე. ამ საუკუნეების გამოცემა მე მიტომ ცავბუდეო რადგანაც ეს საუკუნენი უფრო საყურადღებოა ქართველების ძველ ცხოვრებაში, რადგანაც უცხოელების გავლენისაგან მწერლობაც დიდს განსაცდელში იყო ჩავარდნილი.

სხვა საუკუნეებისაც სულ მნათა მძივს და თუ ეს ზირველი მალე გასაღდა, ან საშუალება მექნა, მაშინ ყველა საუკუნეების ცნობებსაც თავის დროს დავბეჭდავ. როდესაც დავსახსლებ ყველა ჩემგან ნახმარ მასალებსა ისტორიულ წიგნებსა და კატალოგებსა.

ზ. ვ.



ისყნდება შემდეგი ახალი წიგნები.

- 1) ბედნიერება უბედურებისაგან, კომედიას ოთხ მოქმედებად თხზულება გ. იაკობიძისა . . . 20 კ.
- 2) სმადისი, თვით-მოქმედება თარგ. ივ. რუსტომაშვილისა 25 —
- 3) ბარათაშვილი, სი. გ. რაფიას წ. მთაწმინდელისა . 10 —
- 4) ძველი მწერლობა, წ. ჭიჭინაძისა 25 —

894.63.09

♀ 551

Handwritten text, likely a title or header, mostly illegible due to fading.

- 1) ... 25 ...
- 2) ...
- 3) ...
- 4) ...